

BBC 74: HVOR HAR VI ORD FOR TANKER OG FØLELSER FRA, OG HVA SIER DET?

Både i psykologien og dagligtalen er det mange hypotetiske begreper, som jeg skrev om i påske-BBC-en. De er begreper for «ting» som skal ligge bak det vi observerer. Selv er de uobserverbare. Ingen «har» et superego, en intelligens, en personlighet eller en depresjon. Å lete etter slike «enheter» inni oss gir neppe resultat. Grunnlaget for å snakke om superego er hemninger, grunnlaget for å snakke om intelligens er kunnskaper, handlinger, læring og lignende, grunnlaget for personlighet er personens atferdsstil, og grunnlaget for depresjon er tristhet, «nedtrykthet» og lignende. Atferdsanalytikere mener derfor at slike begreper dreier seg om atferd, som kan defineres som *alt vi gjør*. I tillegg til ytre observerbare handlinger er det å tenke og å føle. For å bruke hypotetiske begreper må vi observere atferd, fra konkrete handlinger til tegn på hva personen tenker og føler og personens egne utsagn om sin tenking og føling. Da blir det klart at begrepene koker ned til atferd, som blant annet våre kjære atferdsanalytikere Philip N. Hineline og B.F. Skinner, og filosofen Gilbert Ryle, har skrevet mye og godt om. Mange som bruker hypotetiske begreper, vet at de er hypotetiske, og bruker dem mer som beskrivelser enn som årsaker. I dagligtalen er det vanligere å bruke begrepene til å forklare atferd, for eksempel at tristhet skyldes depresjon. Ikke alle ser det ulogiske i å forklare atferd med den samme atferden. Kanskje noen imponeres av substantivformen, og tror at «ting» må kunne være årsaker? Men en forklaring må være noe annet enn det som forklares.

What is Intelligence?

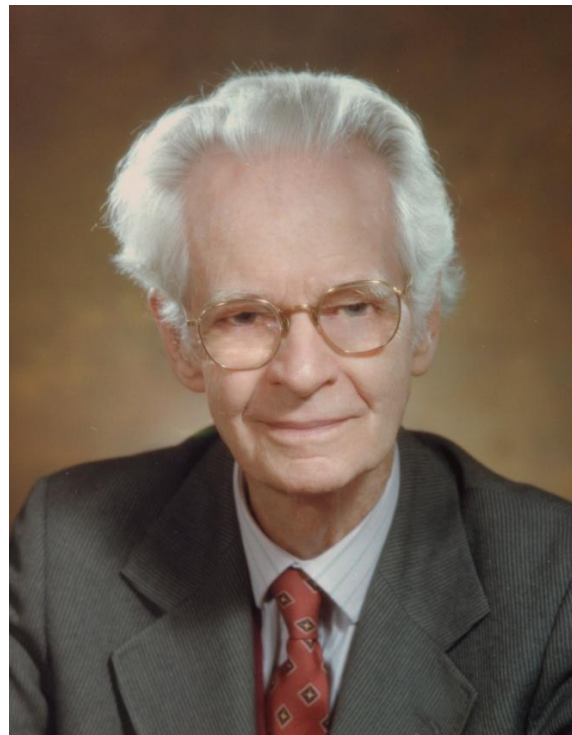
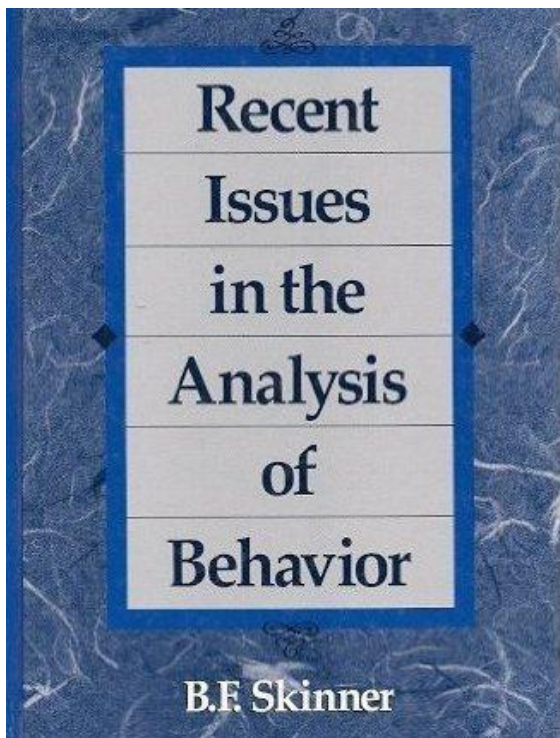
"Intelligence, as a hypothetical construct, is the aggregate or global capacity of the individual to act purposefully, to think rationally, and to deal effectively with his environment"

- Wechsler

Davis Wechsler er verdensledende på utvikling av intelligenstester, og har utviklet tester som WAIS-IV, WISC-IV og WPPSI-IV. Han mener altså at intelligens er et hypotetisk begrep, og bruker begrepet rent pragmatisk. Hadde bare alle forstått det!

Psykologien og dagligtalen har også mange ord for tanker og følelser. Det er ikke hypotetiske begreper, for de viser til noe vi gjør. De beskriver atferd, ut fra vår definisjon. Siden tenking og føling fins, eller rettere sagt skjer, og er noe annet enn atferd som de kan

oppfattes som årsaker til, kan de i prinsippet være årsak til annen atferd. De kan i det minste være mellomliggende årsaker, som når opplevde mangler og ubehag motiverer oss til å handle, og når noe vi tenker «instruerer» oss til å handle. De kan imidlertid ikke være *primære* årsaker til atferd, da de selv er forårsaket av noe. I 1953, på side 35 i *Science and human behavior*, skrev Skinner at «Vi kan ikke redegjøre for atferden til noe system når vi befinner oss helt og fullt innenfor det; til sist må vi se på forhold som påvirker organismen utenfra». Atferd er alltid avhengig av historie og kontekst. Men mange, både av psykologer og særlig legfolk, oppfatter tanker og følelser som primærårsaker til atferd, og ser knapt på tenking og føling som atferd. Da er det kanskje lettere å oppfatte dem som primærårsaker.

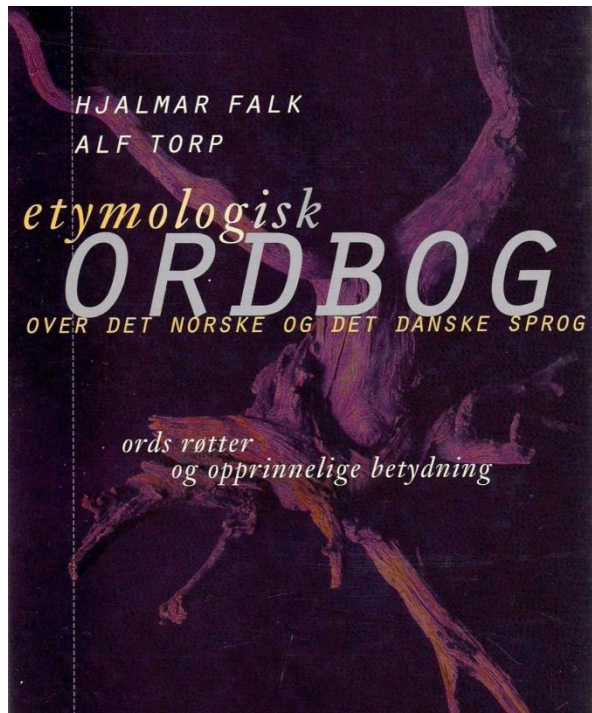
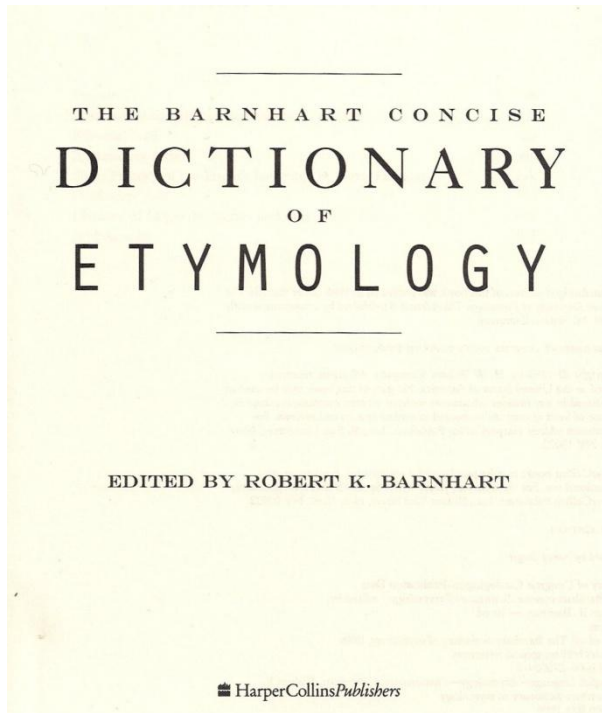

I boken *Recent issues in the analysis of behavior* av B. F. Skinner fra 1989 finnes artikkelen *The origins of cognitive thought*, også publisert i *American Psychologist* i 1989. Det var bare et år før han døde, så det passer godt med et sent bilde av ham.

At hypotetiske begreper overhodet ikke kan være årsaker til atferd, og at tenking og føling ikke kan være primærårsaker, kan vises logisk, à la slik jeg nettopp gjorde. En annen måte å vise det på er å undersøke ordenes opprinnelige betydning, altså deres etymologi, som er læren om ords opphav. Skinner begynte artikkelen *The origins of cognitive thought* i 1989 med «Det som føles når vi har en følelse, er en tilstand i kroppen, og ordet som brukes for å beskrive den, kommer nesten alltid fra ordet for årsaken til tilstanden som føles». Skinner mente også at ord for *tenking* opprinnelig beskrev konkret atferd, eller situasjonen som den skjer i. Han viste det ved å gå til etymologi, som han kalte «tankens arkeologi». Ser vi på etymologien til ord for tanker og følelser, blir det tydelig at ordene opprinnelig viste til konkrete handlinger og til årsaker til dem, slik Skinner mente. Han mente også at ord som vi i dag bruker om tenking eller føling, opprinnelig var metaforer. Her er Skinners eget begrep, «metaforisk utvidelse av en *tact*», relevant. Det betyr at personen kan ordet fra før, men sier det om nye stimuli som bare delvis har noe felles med stimuli som ordet tidligere beskrev. En luring kom på å bruke ordet i en ny sammenheng, og utvidet dermed dets betydning. Etter hvert ble ordene begreper for «sinnet». Å analysere opprinnelige betingelser for at ord oppsto kan for øvrig kalles en «etymologisk-funksjonell analyse».

Jeg skal gå gjennom etymologien til en del hypotetiske begreper, for å begrunne at de

ikke kan forklare atferd. Jeg skal også gå gjennom etymologien til en del ord for tanker og følelser. Når etymologien viser at ordet har opphav i atferdsbeskrivelser, *svekker* det ordets «forklaringskraft», da atferd ikke kan være primærårsaker til annen atferd. Når etymologien viser at ordet har opphav i årsaker til atferden som ordet beskriver, *eliminere* det ordet som forklaring, fordi ordet dreier seg om atferd som selv må forklares. I alle tilfeller gjør etymologien begreper og ord mindre mystiske. Noen eksempler har jeg fra Skinners artikkel, men de fleste har jeg undersøkt selv.

To bøker som er uunnværlige for meg. Boken til høyre er en faksimileutgave av originalutgaven fra 1906! Jeg bruker begge bøkene nesten daglig, og uten dem kunne jeg ikke ha skrevet denne BBC-en.

Mange ord er unikt engelske i den forstand at vi knapt har norske varianter av ordene. De første eksemplene viser at ordene opprinnelig beskrev selve atferden som ordet dreier seg om. På engelsk sier man ofte «to be inclined» eller «to have an inclination» til å gjøre noe. Det kommer av latin *in*: inn, og *clinare*: å bøye, altså tilbøyelig (eller kanskje vi bør si «innbøyelig»?). Vi kan også «tend» eller «have a tendency» til å gjøre noe. Tend og tendency kommer av latin *tendere*: å strekke. «Attitude» tilsvarer holdning. Det betyr bokstavelig talt den kroppsstilling man inntar når man skal gjøre noe, omtrent som holdning på norsk også kan bety *kroppsholdning*. Når vi sier «Det har mer å si hva du gjør enn hva du mener», er det faktisk en mer opprinnelig betydning av attitude og holdning. «Remember» betyr å huske. Det kommer av latin *re*: igjen, og *memorari*: å være klar over, altså å gjøre på nytt det vi har gjort før. (For eksempel å huske hvordan noe ser ut er dypest sett å gjøre det samme som da vi så noe forrige gang.) «Interpret» betyr å tolke, som vi gjør i tve- og flertydige situasjoner. Ordet kommer av latin *interpretari*: agent eller mellommann. Interpret hadde med taksering å gjøre, jamfør at «to interpret» er å handle «verdifulle» i ikke entydige situasjoner. «Mind» er omtrent det samme som vårt ord «sinn». Det er beslektet med å minnes, altså å huske. The mind er altså «stedet» der vi minnes forskjellig. Men opphavet understreker at mind ikke er et sted, men en strøm av atferd, slik vi alltid har ment. «Understand» er å forstå. Det betydde bokstavelig talt å stå under eller mellom, det vil si å bli stående eller stanse opp for å undersøke noe. (Det gammelnorske ordet *undirstanda* betydde det samme.)

Andre engelske ord beskriver mer årsaken til atferden som ordet dreier seg om. Det

snakkes ofte om «to have experience» eller «to be experienced», det vil si «å ha erfaring» eller «å være erfaren». På latin betyr *ex ut* eller *fra*, og *periri* betyr å gå gjennom. Experience er å ha gått gjennom noe. «To have experience» eller «to be experienced» er derfor å ha vært ut på mye og prøvd mye. Det betydde det faktisk helt til 1800-tallet, da det ble et ord for en indre egenskap eller noe mer subjektivt. «Want» betyr å ønske. Det kommer fra gammelnorsk *vanta*: å mangle. Jeg husker eldre folk som sa at «Det vantar...» for «Det mangler», og «vanta» er ikke utdødd. «To want» er altså å være deprivert. Et lignende ord er «need», som både er verb (trenge) og substantiv (behov). Det er beslektet med det norske ordet *nød*, som når vi sier «Jeg er nødig» når vi må et visst sted. Gammelnorsk *nauðr* betydde trang, nødvendighet og trelldom(!), og var et sterkt ord. Det er beslektet med germansk *niudo*, som betyr attrå, altså sterk tiltrekning, og som er opphav til *nydelig*, altså nok en understrekning av at det er sterke saker. «Agony» betyr ikke minst sterk angst. Det kommer av gresk *agon*: samling til kamp. Det kunne dreie seg om liv og død, og skape sterk angst.

mind *n.* About 1175 *mynd*; later *minde* (probably before 1200); developed from Old English (before 725) *gemynd* memory; thinking; cognate with Old High German *gimunt* memory, Gothic *gamunds*, (from Proto-Germanic **za-mundāis*), Old High German *minna* love, Old Saxon *minnea*, and Old Frisian and Middle Dutch *minne*, developed from the stem of the word for remembrance found in Old Icelandic *minni* and Gothic *gaminthi*, Proto-Germanic **za-menthijan*. —**v.** Probably before 1350 *minden* remember, notice, turn one's attention to; from the noun. The meaning of care or object is first recorded in 1608. —**mindful** *adj.* (about 1340) —**mindless** *adj.* (before 1400)

Barnhart får klart fram at det som dreier seg om *mind*, er noe vi gjør, ikke noe vi har.

Mange ord er nesten like på norsk og engelsk, og har samme opphav. Også her har vi ord som beskriver atferden, og ord som beskriver årsaker til den. Når det gjelder atferdsbeskrivende ord, er *tenke*, eller *think*, viktig. Ordet har den indogermanske roten *teng*: å kjenne, vite. Det er mer konkret enn alt vi i dag sikter til når vi snakker om å tenke. Et bedre eksempel er å føle og «to feel». En germansk rot er *folian*: å undersøke ved å berøre, fra et enda eldre ord for åpen hånd eller håndflate. Å føle var altså å kjenne med hånden. Det understrekes av det er beslektet med å *palpere*. *Famle* kommer faktisk av det gammelnorske ordet *falme*, som var avledet av å føle. Å *famle* er altså å føle seg fram. For eksempel i blinde er det jo særlig taktilsansen vi må stole på. Det engelske ordet «feel» har hatt omtrent samme utvikling, og i betydningen å føle glede, sorg og lignende forekom det skriftlig først i 1369. (Selv tror jeg at måten som vi bruker ordet «å føle» på i dag, er en «luksusbruk» som folk i tidligere tider ikke hadde overskudd til. De hadde viktigere ting å tenke på.) Intelligens og intelligence kommer av latin *inter*: mellom, og *legere*: å velge, plukke ut eller skille. Grunnlaget for å snakke om intelligens var altså mer eller mindre smarte handlinger. Personlighet og personality kommer av latin *person*: gjennom lyd. Det var et teateruttrykk for å representere forfatterens stemme. Lenge betydde det bare å være en person, og betydningen «å ha en bestemt karakter» forekom skriftlig på engelsk først i 1795. Angst og anxiety har samme opphav. Angst brukes også på engelsk, som i «existential angst». Angst kommer av

latin *angustiæ*: innsvevring, mangel, vanskelighet, som igjen kommer av indogermansk *angh*: være trang (som i angbrystet), klemming, trykk for brystet og åndenød. Det betyr altså pustebesvær, som er en viktig side ved angst. (En norsk filosof sa at angst betyr innsneving av handlingsmuligheter, men det er nok feil.) Det norske ordet *anger*, og engelske *anger*, altså sinne, har samme rot som angst.

think *v.* Probably about 1175 *thenken, thenchen*; developed from Old English (about 725, in *Beowulf*) *thencan* conceive in the mind, think (past tense *thōhte*, past participle *gethōht*), probably originally meaning “cause to appear to oneself,” and thus a causative of *thyncan* to seem or appear. Old English *thencan* is cognate with Old Frisian *thanka, thenka, thenza* to think, Old Saxon *thenkian*, Middle Dutch, modern Dutch, Old High German, and modern German *denken*, Old Icelandic *thekkja* to perceive, know (Norwegian *tenke*, Swedish *tänka*, Danish *tænke* to think), and Gothic *thankjan* consider, meditate, think, from Proto-Germanic **thankijanan*.

Barnhart sier i alle fall litt om hva «think» kommer av. Falk og Torps gjennomgang av «tenke» er langt grundigere, og for omfattende til å ta med her.

Ord som mer beskriver årsaken til atferden, er blant annet deprimert og depressed. Det kommer av latin *depressare*: trykke ned. «Sorry» brukes også på norsk. Opphavet er gammelengelsk *sar*, altså *sår*, som igjen har rot i indogermansk *svergh*: sykdom, være syk. Sorg og å sørge skriver seg fra det samme.

Ellers forekom *psyke*, eller *psyche* på engelsk, først i 1910 som et ord for «senteret for tanker, følelser og atferd», som det ofte heter. Det kommer av gresk *psychein*: å puste. Forholdet mellom «ånd» og «ånde» på norsk er det samme. De greske filosofene mente at psyken var noe i likhet med det som i dag kalles sjel, altså en tinglig sentral enhet. Dermed sikter *psyke* og *psyche* neppe til atferd eller årsaker til atferd, selv om det er umulig å beskrive egen og andres «psyke» uten å vise til atferd. Vi kan også si at folk som i dag bruker ordet *psyke*, ikke har kommet lenger enn filosofer hadde kommet for over 2000 år siden, hehe.

Jeg må også gå gjennom noen norske ord for tanker og følelser. Noen ord har opphav i beskrivelse av selve atferden. Mange ord for følelser beskriver utseendet til personen som er i den emosjonelle tilstanden. Vrede kommer av å vri. Når vi er vrede, vrir vi oss jo, eller viser rynker, særlig i pannen. Bitter kommer av å bite, det vil si ansiktet når vi biter. Glad kommer av gammelnorsk *gladr*: skinnende, blank, lys, vennlig eller glad. Det kommer igjen av indogermansk *ghladho*: skinnende, blank, glatt. Glad viser altså til skinnende øyne. Sur kommer av slik ansiktet ser ut når vi har i oss noe surt (og sier kanskje også noe om årsak). Når det gjelder å tro, betydde gammelnorske «*trua*» å stole på, altså tillit mellom folk, jamfør å «være tro». Noe som skjer jevnt og *trutt*, kan vi stole på. Ordet trolovet, som betyr forlovet, går ut på det samme. Roten til tro er indogermanske *dhru*: fast, varig eller uforanderlig. Hoveddelen av ordet avsky er *sky*, som betyr å unngå eller å være redd. En nyere rot er et gammeltysk ord for å jage bort, og en eldre rot er det indogermanske *sceu*: å fare av sted, som når vi sier «skygge unna». Å ville har indogermansk rot i *vele*, som ikke minst betydde å velge, det vil si noe vi gjør. Det stemmer godt med hvordan begrepet å ville, eller vilje, behandles innenfor ACT. Der snakker man om å ville verbalt eller med konkrete handlinger. Det siste har mest betydning for atferdsendring, og stemmer godt med den opprinnelige

betydningen av å ville. Trist, som er hovedtegnet på depresjon, er litt vanskelig. Falk og Torp henviser til dristig. Ordet er faktisk beslektet med gammelnorsk þora, tørre. Da er det litt godt at latin kommer til unnsetning. Latin tristis betyr bedrøvet.

Føle er laant fra mnt. *vôlen* = osax. *gîfôlian* (holl. *voelen*), ags. *fēlan* (eng. *feel*), oht. *fuolen* (nht. *fühlen*). Germ. **fôlian*, egentl. «berøre undersøgende», henger ganske vist sammen med et fællesgerm. ord for «den flade haand»: osax. ags. *fôlm*, oht. *fôlma*, af idg. **pl̥mā*, hertil svarer lat. *palma*, gr. *παλάμη*, oir. *lám* (af **pl̥mā*), skr. *pāñī*. En afledning er oldn. *falma* «famble». Grundroden er **pālō* «beføle»; sml. det reduplicerede lat. *palpo* «stryger, klapper». — Følesløs er dannet som «skjødesløs», «stundesløs» efter «sagesløs» o. lign.; sml. nht. *fühllos*.

feel *v.* Probably before 1200 *felen*, developed from Old English *fēlan* to feel (before 900); cognate with Old Frisian *fēla* to feel, Old Saxon *fōlian*, Middle and modern Dutch *voelen*, Old High German *fuolen* (modern German *fühlen*), from Proto-Germanic **fōlijanan*. — **n.** About 1225 *fele* sensation, understanding; from the verb. — **feeler** *n.* 1435, formed from *felen*, *v.* + *-er*!; *n.pl.* 1665, special part of an animal's body for touching. — **feeling** *n.* Probably before 1200 *felunge* act of touching or sense of touch; formed from *felen* to feel + *-unge* *-ing*¹. The meaning of an emotion of joy, sorrow, etc., is first recorded in 1369. — **feelings** *n.pl.* 1771, tender or sensitive side of one's nature; from the noun singular.

Til venstre Falk og Torps forklaring av «føle», og til høyre Barnharts forklaring av «feel». Legg merke til at Falk og Torp er mer dyptpløyende enn den engelske forklaringen!

Andre ord skriver seg mer frå årsaken til atferden. Sinn kommer av et gammelt tysk ord for tenking, forstand, mening eller hensikt. En eldre betydning er sti, gang, reise og vei. Det er også beslektet med latin sentire: føle, fornemme, merke, forstå, mene. Uansett handler det om noe vi gjør, og ikke et «sted» eller en sentral enhet der tenking og føling foregår. Det norske ordet for engelske «experience» er erfaring. Erfaring har tysk opphav, men betyr det samme som experience. Vi er erfarne når vi har fart, altså reist og vandret, mye. Da har vi også sett og prøvd mye. Vite kommer av et germansk ord for å se. Den opprinnelige betydningen av «Jeg vet» er «Jeg har sett». Redd kommer av gammelnorsk hræða: skremme. Opphavet til det gammelnorske ordet er et indogermansk ord for «å få til å skjelve». Tørst kommer av å være tørr. Skyld har en indogermansk rot i et ord for gjeld, jamfør det norske ordet skuld for gjeld, i likhet med å skyld.

Det var noen eksempler på at hypotetiske begreper og ord for tanker og følelser sier noe om atferd og årsaker til atferd. Når det gjelder følelser, kan det, hvis vi skal være litt store i kjeften, høres litt dumt ut når noen snakker om å «få ut følelser», som når noen sier at «Jeg måtte få det *ut*». Følelse kan opphøre, men ikke fordi de forsvinner ut av oss som ting. Jeg kjenner ingen som har gått ned i vekt fordi de har «fått noe ut». Også det er altså en metafor. Vi får neppe noen ny slankekur som går ut på å få ut følelser eller for den saks skyld tanker, selv om det ikke er godt å vite hva noen kan bite på. Ellers har jeg skrevet et langt artikkelmanus om oversetting av atferdsanalytiske begreper fra engelsk til norsk. Der drøfter jeg hvordan en mengde begreper kan oversettes. I tillegg til generell oversetting fra engelsk bruker jeg etymologi for å drøfte hva som kan være gode norske ord. Jeg synes artikkelen har noe for seg, så får vi se hvordan det går med den.

I lokallaget er det en stille periode. Men vi har en finger med i Morodalsfestivalen 18. juni. Det er også planen å ha en grillfest. Det kan være at den blir om kvelden etter festivalen, men trolig blir den senere på sommeren. Der er gamle og nye medlemmer velkomne. Så kommer vi råsterkt tilbake med seminarprogram for 2016/2017-sesongen. Selv drar jeg på ABAI-kongressen i Chicago i slutten av mai, og siste BBC før sommeren vil handle om den.